

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 85 (1972)

Artikel: Tumasch Dolf - tarda undrientscha : 1889-1963
Autor: Michael, Jacob
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-230195>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 15.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Thomas G. J. J.

Tumasch Dolf - tarda undrientscha

1889—1963

Jacob Michael

Igl redactor da las Annalas â giavischo, ca scrivi dus plects an ragurdànta digl noss surmester Tumasch. Jou vi bugent ampruar da far quegl. Igl dr. Stefan Loringett vess savieu scriver ple bagn, partge c'igl Tumasch e sto igl sieus «amitg a colavuratur da 5 dezenis segl antschiess da lungatg a cultura rumàntscha». Mo el â suainter la mort digl amitg a da la si'duna Maria betga ple cato la forza ad igl plascher da sameter landervei a scriver quellas peer varts. Parquegl, meas stimos ligiders, stuez easser cuntaints cun las mis' raschunadas.

Derivànta ad amprenas impressiùns

Igls Dolfs en egna famiglia da Maton. Oz vainsa familias da que num se Maton, ve Vargistagn, giu Casti, ve Reschen, ora Runtgaglia ad alura dafor las Veiasmalas. Gia avànt 200 ons vean numno egn Dolf da Maton. Igl sieus bab, igl tat ad igl basat earan surmesters, purs a dirigents. Igl bab Banadetg veiou ànc ancunaschieu. Jou sara-gord, c'el — igl cusregn da la mi'tata Anna Maria — e egn'eada sto sen visita tier nus. Raschunànd da pocs a blears gianirs — nus earan diesch — gi igl surmester Banadetg a mi'mama: «Sas, Julia, mintg'on egn mignuc dat poc mignucs; mo mintg'on egn gianir dat bleara gianira.»

Igl Banadetg veva igl dùn da fabular a raschunar. Igl surmester Tumasch pratandeva, c'els vegien irto que dùn na da Vargistagn, da la si'tata Susana, digl basat Linard Michel. Lez eara mastral a pur a fageva bugent poeseias. Cur ca'l nava segl funs, amblidavel betga da meter egn toc pulpier an la si'tgapeal'olta ad egn rispli agl satg da las tgoaltschas. Vagneva egn bòn partratg, scha sasevel giou agl tganvo a scriveva dabot sei las remas. Fetg probavel veva la si'duna betga gest

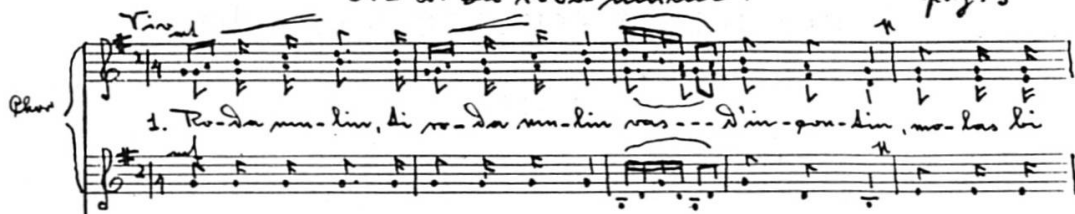
At. 2. da roda mulher.

pag. 3

Fin

Chor.

1. Ro-da mu-her, di ro-da mu-her ras--- di-im-por-tin, mo-las li

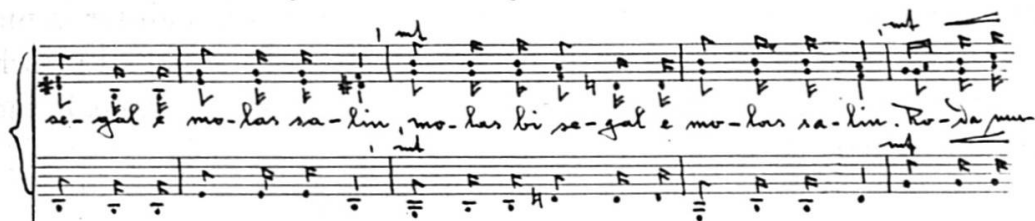

Chor.

mf

se-gal e mo-las sa-lin, mo-las li se-gal e mo-las sa-lin. Ro-da mu-her

Fin

her, di ro-da mu-her ras--- di-im-por-tin #

Fin

grànd plascher veda egn tal parder! Igl mastral Linard â scret la poe-
seia

«Gl'on meliotgtschienttrentine
ei stau en noss cumine
in truri sponder saunge . . .»,

ca raschèna digl pover giuven, c'â mazo la si'spusa ad e vagnieu mess
vei a sataro sper la furtga. Da que mastral Linard na vagneva peia
que dùn da raschunar istorgias. Bagn la miglra ierta, ca la tata Su-
sana veva purto sur la pora val ve Maton. Egn pro da culm vev'la
ear survagnieu. La parmavera e igl sieus um — ear egn surmester
Tumasch — ieu aintasegl agls culms da Vargistagn a vurdar que beal
pro. Mo la sera raschunel aglis seas vaschegnas: «Igl paraints mi ân
getg, c'igl segi egn pro sco egna tavla! Mo igl ân amblido da gir, ca
setgi sajear me gest igl rom anturn anturn a ca tut gl'oter segi egna
pale.»

A tgea â igl buob Tumasch udieu blearas istorgias. La si'onda
Freana raschunava an egn raschunar. Agl Dun da Nadal 1924 scriva
igl Tumasch: «Nus eran ena troppa fardagliuns. Enqualgea eran per-
derts ad enqualgea malguglis, sco gianira e. Mo la sera tranter stgir e
cler, cur l'onda Vreana gneva ain dad esch a saseva giau sel banc la
pegna, calavla la canera. Ils ple sfarfatgs saramettevan, pertge ussa
devigl istorgias, blearas e bealas, jau se nuta noca ella prendeva na
tuttas. A quegl era schi bi da star a tarlar, ch'in mena gneva enfis.
Ad ella veva ina pazienza admirabla da raquintar. Enapart era da
quellas legras, ca's stuevan rir, ch'igl fascheva mal il vainter, gl'oter
era da quella da satamentar; mo cur'la veva raquinto egna dallas-
ezzas, schevla surangiau: «Ascheia veja jau udia dils vigls, mo meas
bab carteva betga, ch'igl detti streias a striuns a spirts, a jau creg ear
betg!» A nus navan lura a litg sainza tema a tremblar. Tranter aint
cantavla ear enquala da quella canzuns viglias a scheva sei riemas.»

Mo ear igl sieus bab raschunava blearas istorgias. Igl Banadetg
eara ieu pèr cun 26 ons giu Cuir sen la scola cantonala — ad eara
parsuainter egn passiuono surmester. «Gl'unviarn avànt veval tanieu
scola se Farden — da que tains savevign ànc taner scola sainza
patenta. Ad egn beal gi veanal igl inspectur Cagiari, tearla ad observa
co quegl va tiar alla scola, a lascha lura a la fegn mitshear or: «Tei
desti ànc egn pulit surmestaret, pudesti ir giò Cuir a scola», raschèna

igl Tumasch. Do scola vegi igl bab «agn diversas cuntradas a vischnàncas digl cantùn, parfign agn Purtenz ad agn Schalfic. Alla nossa vischnànca e'l sto me seat ons, a quels set ons suntiou ear ieu a scola tier el ad eara sulet an egnà classa. Nus earan egn peer ons ear me seat sculars, quels digl surmester a tres oters. Tge beals ons quegl

e sto» continuescha igl Tumasch la si'raschunada sur digl sieus carezo bab. Egn on trànter aint â igl bab do scola ainta Calantgil. Igl Tumasch â stgieu ir liaint cugl sieus bab. El vegi scho ancrescher per igl sieus Munsulegl — sco el numnava igl sieus Maton — a spons tgoldas larmas par si'mama. La scola secundara — near reala, sco'gl schevan da gliez tains — manava igl surmester Gieri Frigg, egn fetg bün pedagog, ca preparava igls seas sculars cun anshegn par igl cumbat da la veta. Là â igl noss Tumasch ratschiert tut igl basgnevel par puder ir sen la scola cantonala. Me anzatge nign ca musso: rumàntsch, igl lungatg da la mama! Oz para quegl nunpussevel, ca quels büns sur-

mesters savevan negligear igl ple impurtàn. Mo da gliez tains vevin nigna careztga par que lungatg da las muntognas a sadevan nunschainta fadeia d'amprender tudestg. Me saver tudestg. Igl noss Tumasch â propi betga gieu egna suleta ura rumàntscha avànca ir giu Cuirà.

Gl'on 1905 e'l rivo giu Cuirà. El raschùna: «Anc que onn, egn avàntmiazgi, l'antscheata da satembar, stevan mieus bab a jou agn stiva pronts da partir. Igl eara da gi annà sto cler par mieus bab ca jou vegi da vagnir surmestar, par taner sei la tradiztgùn da la famiglia, ad ussa ear'la l'ura rivada d'ir giou alla scola cantonala. Jou veva egn sul purto sut bratsch, la stgatla culla mi'geia. Da saver prender la mi'geia cun me, â surleafgea betga poc igl greaf mumaint da la partenza. Sco cur nus earan ieus ainta Calantgil, â la gliעד vurdo suainter dapartut nò ca nus passavan, a que umet cun canna a parisol ad egn pacet sut bratsch ad a que buab cun quella tarmenta stgatla.» — Igl Tumasch Dolf eara an classa cugl Caspar Cagieri da Ziràn, cun gl'inspecter Albert Spescha da Danis, cun dr. Martin Schmid, ple tard directer digl seminar da surmesters, cun professor Hans Plattner da Cuirà a natiral cun ànc blears oters. An tut ân 35 giuvens gl'on 1908 survagnieu la patentà da surmester. Igl ons digl seminar en stos fetg beals ons. La parsonalitat digl directer Conrad e stada egn mussaveia pigl mat da la muntogna, a betga me par el, mo par blears.

Igl Tumasch e gnieu ligieu magari bòld gl'unviern se Donat, partge c'igl surmester da la scola sura eara egna notg fugieu. Egna damàn cur c'igls sculars en vagnis, earel semplameing davend. Igl directer Conrad vegi nuta propi gieu bugent, c'el vegi sascho liger se Donat, «partge quegl sto easser fetg schleatas relaztgùns, c'igl pover surmester â betga tanieu or ple gi ad e svanieu sen quella maniera». Mo igl Tumasch a ris a getg, c'el ancanuschi bagn avunda quels da Donat a vegi plascher d'ir lisei. Adigna â'l igl Tumasch bagliafo cun stema digls seas surmesters digl seminar — mo la ple grànda impressiùn gli â fatg igl directer Conrad.

Tumasch Dolf sco surmester

Cun 19 ons â'l peia surprieu la scola sura da Donat. Cun premura magnel seas sculars tier igls rehs scazis da savida. Ussa àni egn surmester, sen igl qual els lastgan safidar, egn ca fui betga. Suainter pocs

ons ampearan quels da Ziràn, sch'el vigli betga surpender la scola secundara. Ils surmester Frigg veva do giou — ad els ancurevan egn um, ca saveva manar anavànt la scola agl madem sen a spirt. Igl Tumasch surpenda. Quella scola â egn bün num. Giu da la Muntogna vignan me gest igls büns sculars a quels ca vutan sapreparar par la scola cantonala. Ascheia stat quella scola digl tains da Frigg a Dolf sen egn fetg òlt scalem. Igls seas sculars da quell'eada — oz vigls, grischs e magari luvros giou — bagliafan ànc oz cun veneratzgùn digl surmester Tumasch.

Gl'on 1927 vean igl Tumasch ligieu ora Tamegn. El raquenta: «Cur ca sunt suainter la lecziùn d'amprova vagnieu or da la stiva da scola, steva igl August Gartmann da Castrisch là an zuler. Jou ve getg: «Vintiou ligieu orqua, scha vieu Tei ainta Ziràn!» Ad ascheia e'gl ear sto.» Tamegn eara natiralmeing ple datier da Cuira. Igl Tumasch veva dântant samarido cun la giuvna bernesa Berta naschida Plattner. Cun els earan dus fegls a duos feglias anturn la mesa. Quels savevan sainza grànd cust sascular ora Cuira. Parquegl tut c'â capieu quella midada. Mo Maton a la nosa beala Val Schons â igl Tumasch mena amblido. Mintga stat turnel aintase Maton a sajeiar egn near dus pros da culm. Ascheia samantigna igl contact cun nus da Schons. Mintgatànt va'l ven baselgia a sunar l'orgla. Se Maton scrivel ear las sis'istorgias. Là nescha ple c'egna canzùn.

Ora Tamegn e'l blear anzemen cuagl pardicànt digl liac, sear Anton Ragaz. Quellas discussiùns desdan gl'interess par las scartiras a la misiùn digl renomo professor Ragaz. Cun grànd gudogn ligel igls seas cudeschs ad amprova da capir que famegl a profet da Nossegner, ca va la si'veia sainza sadrizar suainter igls blears. — Cun sear dr. Hercli Bertogg se Tregn a sear Teodor Caveng se Flem, dus büns amitgs, lavurel agl ravugl da la Renania. Quellas discussiùns a visitas portan bün fretg par la nosa tgoscha rumàntscha. Mo igl migler amitg eara bagn igl Gian Fontana. Igls unfànts digl noss Tumasch san mena amblidar, tge impressiùn ca la nova da la mort digl poet da Flem â fatg sen lur bab.

Suainter la mort da la si'duna turna igl surmester Tumasch gl'on 1952 puspe ainta Ziràn a surpenda la scola secundara, c'eara egn near dus ons ida d'egn màn an l'oter a ca veva da basigns d'egna personalidad a betga me d'egn mussader. Igl Tumasch — purto da la fidànta digl antier pievel — sa gidar. Digl madem tains magna la

si'feglia Mengia la scola pintga; egn'otra fa igl partgea, «egn veir idill da famiglia e sainza dubi onns ventirevels» scriva Gion Duno Simeon a continuescha: «Luvrous e cunsentgous an tot e dapartot, era er la scola secundara digls davos onns parfatgamaintg an urden. Volend aveir en'eda en'amprova digl sies success da cant da scola, am ol musso, tg'igls sies scholars earan capavels da solmisar en choral-baselgia da 4 vouchs prima-vista e tottas 4 vouchs an egna, e siva en cart d'oura on els canto igl choral cugl text sainza sbagls, ena demonstra-ziun tgi na va avant e siva mai catto ple!»

Par motivs da sanadad â igl Tumasch 1955 stuieu bandunar la stiva da scola par adigna. An tut â'l do 47 ons scola — egna lunga tratga.

Igl Tumasch sco componist

El raquenta an quella plaschevla istorgia «La mi'geia» d'egna visita digl Jerg. Quel derivava d'Alvaschagn a steva aintagiu Scarvens. D'unviern fagevel scuas a pinava canastras. Egn'eada e'l rivo se Maton ad â udieu sco'gl Tumasch sunava. Sen quegl gi'l: «Das git a guata Spielma, das gsiat ma grad da Fingra'n a.» Mo igl noss surmester veva betga survagnieu me la deta par sunar, mo oravànt tut «apartis d'uns musicals, egn'udida musicala absoluta!» El â mena sacuntanto cun que d'ùn. Igl mat ad um da ple tard â luvro a cultivo que regal divin, que talent. El scriva: «Jou ve ampruvo ad ampruvo toc'igl sgriztgem e sto davent ad antocen la deta catava igl detg lia(c) se la corda ad igls t'uns ân antschiè a gnir clers a schubers.» Segl seminar ratschevel b'uns impuls. Mo igl Tumasch e betga cuntaint cun quegl. El va 1921 — sco um marido a bab — giu Turitg segl conservatori. Igl surmester Nuot Vonmoos da Puntraschigna, ca stevgia cugl Tumasch, â scret agl calender Per mintga gi sur da que beal tains. Els cantavan agl cor digl conservatori, ca vegneva quell'eada mano da Hans Häusermann, ca valeva alura pigl migler dirigent da la Svizra. Igl Tumasch sez dirigeva igl cor maschado digls Grisch'uns.

Mo gia ons avànt veva Tumasch Dolf componieu — stgafieu — l'amprema canzùn. 1909 e la «Rosetta cotschna» (text digl sieus amitg Schamun Mani) stada la si'amprema canzùn. 1913 deditgeschel «Agl emigront» aglis blears emigrànts da que on. Da que tains navan ànc blears da Schons vei sur mar. Igl text eara d'Alfons Tuor. Ascheia savainsa capir, c'el compona igl madem on «Allas steilas»

da Alfons Tuor. Quella canzùn vean adigna puspe cantada sen san-
tieri. 1924 e la festa zentenara da la Leia Grischa a Trun. Igl sur-
mester Tumasch dat or la «Stiva da filar — canzuns popularas ro-
montschas», 12 canzùns aranschadas par cumpognamaint da clava-
zegn. Igl cor da valada tgànta quellas ved Andeer a suainter se Trun.
La Rumàntscheia amprennda ussa ad ancanuscher igl surmester, diri-
gent a componist da Schons.

1930 tschincegia igl Tumasch 25 canzùns par la giuventegna ru-
màntscha, trànter quellas ear las canzùns par igls giois da gianira
«Ad acla» a «Sibilla». Igl texts darivan digl poet da Flem, da Gian
Fontana. La Renania edescha 1933 las «Canzuns religiosas». 1942
vignan or las 42 canzùns par cor maschdo. La savunda ediztgùn
amplifitgeada e vagnida or curt avànt la mort digl componist. Anze-
men cun sear dr. Peder Paul Cadonau, cugl sieus feagl Banadetg ad
oters plavànts d ala Surselva semtgel 1946 las «Canzùns coralas par
la baselgia evangelica romontscha».

Tumasch Dolf â betga me componieu canzùns. El â ear nudo sei viglias canzùns popularas. Jou mena amblid quels beals gis, ca nus vagn passanto anzemen ainta Tschlin, noca las tatas gli ân canto diversas bealas canzùns. Antschiet a prender sei que inventari â'l gl'on 1912. Steafan Loringett scriva: «... â dr. Caspar Decurtins, igl grànd colectader ed interpret da la tradiziùn rumàntscha ad editur da la monumentalà Chrestomazia retorumàntscha, egn inspirader sainza paregl, surdo agli Tumasch ad a dus oters giuvens da Schons da rimnar las canzùns popularas, las praulas, istorgias, getgas, usits ad isànzas, sco ear statuts a documents da l'istorgia da la valada. Egna reha funtàna â Tumasch cato an la si'tgea. La si'onda Freana, la sora da sieus bab, gli â canto d'anturn 70 canzùns a canzunetas a raschuno da bagn blearas reminiszenzas a ragurdànzas da ple da vigl. Igl texts da quellas canzùns popularas â Tumasch Dolf publitgieu alas Annalas da la SRR digl 1919.»

Tumasch Dolf santeva igl basigns da stgafir bùnas canzùns, parquegl c'el a si'antiera veta dirigieu divers coros. Sco giuven surmester â'l fundo igl cor da valada, ca salvava las sis'provas ad Andeer ad egn'èa near l'otra ve Donat. Nus buobs tarlavan sut faneastra. S'antali c'igl surmester secundar da Tamegn â ear là stuieu sorprender egn cor. Regularmeing navel se Gliànt a cantar cun la Ligia Grischa. Là ân blears surmesters giu caschùn d'amprender ànc ple bagn igls misteris da dirigent. An quellas uras stgevel easser anzemen cun igls seas bùns amitgs da la Surselva, igls frars Caveng, Hans Erni, Risch Gaudenz, Peter Janki, Gieri Foppa ad ànc ples. Suainter easser turno an Val Schons sorprendel igl cor maschado d'Andeer. Igl sieus suczessor, surmester Steafan Michael, scriva: «Que cor â'l furmo tier igl instrument, cun igl qual el â stgieu interpretar ear la canzùn classica da maniera impressionànta a daletgevla.»

Ons or â igl Tumasch ear surpriu la leztga da darschader sen difarentas feastas da tgànt. Cun seas bùns plets a cunzegls â'l gido cultivar igl tgànt a stimar la bùna canzùn. Egn'eada tier otra caschùn â'l remartgieu me dascus agli sieus vaschegn: «Tge don — ascheia egna beala canzùn par egn tal cor!» — Igl dirigent a componist da la Muntogna e davanto comember d'anur digl district digl Ragn posteriur a da l'uniùn da tgànt cantonala — undrientschas c'igl noss compatriot â propi marito.

Gl'on 1962 â igl Tumasch prieu part da la feasta cantonala a Sa-
medan. Gl'expert Johannes Fuchs scriva agl sieus raport: «Besonders
zu rühmen ist an dieser von echtem Herzensausdruck erfüllten Dar-
bietung das vollkommene Eingehen auf den inneren Gehalt von Text
und Melodie. Es war noch etwas, was diesen Liedervortrag aus der
Reihe gar aller Einzelvorträge heraushob, was dem Augenblick eine
seltsame Weihe verlieh: der greise Komponist des sinnigen Liedes diri-
gierte seinen Chor jung und ungebrochen, schlicht, in sich gewendet,
und dennoch von ganzem Herzen ausdrucksvoll und echt. Was mag
der Mann für seine Heimat ein Leben lang für ein Exponent gewesen
sein!»

Igl Tumasch raquenta istorgias

Nus vagn scret sesura, c'el vegi irto que dùn digl sieus bab — ad
alura digl basat Linard da Vargistagn. Mo ainta Schons nign ca gli
vess musso da scriver igl lungatg digl cor. An scola amprandevni da
gliez tains a ple tard da scriver a liger tudestg. Mo sen la scola can-
tonala â'l gieu egn fetg bòn surmester da rumàntsch, sur Gion Cahan-
nes da Dardin, egn um cun cor. Quel desda igl plascher pigl lungatg
da la mama. Igl surmester Dolf scriva: «Professor Cahannes a Cuera
sa entusiasmar sculars da Schons par lur lungatg matern.» Igl ancuna-
schaint dr. Decurtins, igl liùn da Trun, scriva 1913: «Sco Els vesan,
hai fatg a signur dr. Cahannes il bein meritau compliment per la ma-
niera ventireivla cun la quala el ha svegliau il sentiment romontsch
tier ses scolar.» Da scriver igl noss idiom nign ca musso. Ple tard
sadat Dolf fadeia, da scriver sutsilvan. Mo el aczentuescha adigna
igl comunevel. Digl tains da Gangale dafendel quella posiztgùn
sainza adigna tgatar simpateia a capientscha. La si'amprema lavur e
bagn stada quella istorgeta «Sco igl e sto ieu cugl Mastral Giallas».
Igl 7 da schaner 1917 e vagnida fundada «L'uniùn rumàntscha da
Schons». Mintga comember survean quell'istorgia digl Tumasch. Agl
Chalender ladin 1918 scrivon divers da Schons; trànter oters ear igl
Tumasch la si'novela «Tieni». Da que gi davent, ca «l'Uniùn rumàn-
tscha da Schons» a la «Renania» furman egn uniùn, scriva el agl
«Per mintga gi», an «La Casa Paterna». El davainta redatur digl
«Dùn da Nadal». Agl ampren «Dùn» scrivel sur da «Quel ch'era
sto dudesch onns alla scola cantonala», da «Tirolès» a translatescha

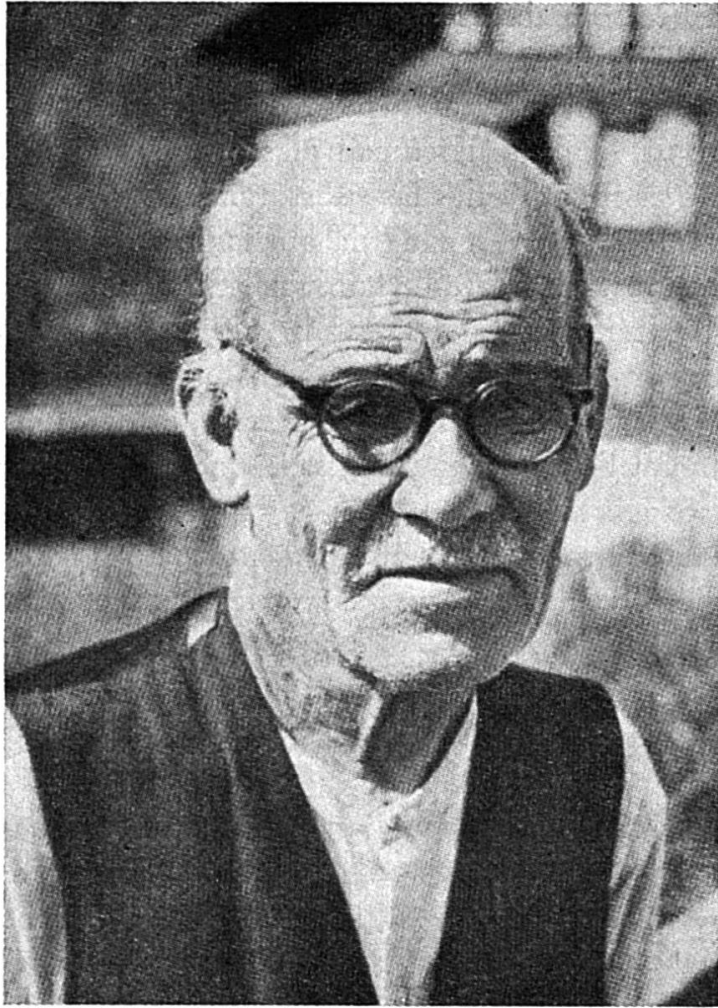
«Radunanza generala da camutschs» da Balsler Puorger or digl Ladin. Conluvraders en Gian Fontana, Gian Caduff, Sebastian Riedi a Gion Michael. Igl redactur capeva da dar egn bün cuntegn agli Dün, anzatge ca vagneva ligieu cun plascher. Jou se ànc saragurdar, ca nus ligevan cun marveglias las sis'istorgias agl «Per mintga gi» sco ear quellas digl «Dün». An egna da quellas raschunel, c'el vegi gido far fagn ad egna talianra (digl tains da militer). Quella vegi tgapo egna ràna suainter l'otra a scho svanir agl satg da la gepa — a la sera vegin survagnieu egna minestra cun calùns ràna.

Curo Mani scriva sur las lavurs digl scrivànt da Munsulegl (PMG 1965): «Dolf vut betga easser novelist — me raschunader: ruschanader ascheia sco igls noss tats, las nossas tatas ad ondas earan raschunaders a fevan quattras reviver igl tains passo, sainza ler schmagrantar igl tains dad oz a sainza polemisar àncunter lez. Quegl ca Dolf scriva e scizas, mo scizas da valor, a sco scizas ovretas d'art. Cun sieus stil sempel sainza pretensiùns vivainta'l la si'gliuedeta sempla, sieus mund sulegliv. — Igl cuntegn da las istorgias e par pintga part invento, tut para dad easser prieu or da la veta.»

Las lavurs da Dolf en strisadas agls calenders a Dùns da passa 40 ons. 1954 e comparieu egn sempel carnet cun aint egna part, 1959 — igl Tumasch veva 70 ons — â purto egn beal tom cun 23 istorgias. La «Renania» â oz la beala leztga da dar or gl'antier relasch literar, c'e natiralmeing d'adatar a la nova ortografeia dad oz. Mo jou cre, ca quels cudeschs catassan portas arviertas an l'antiera Sur- a Sutselva. Els gidassan salvar lungatg a tradiziùn — a quegl e oz da basigns, partge ca blear stat an prievele.

Igl surmester Tumasch â ànc otras leztgas

Vus vez ussa l'impressiùn, c'igl cantadur, dirigent, componist a raquintader vegi gieu egna grànda lavur a schmarvaglieas, c'el â stgieu radir tàntas monas madiras sut tetg. Mo quegl tut e ànc betga tut quegl c'el â prasto sper la si'lavur da surmester, sper igl quito par famiglia — ad aviels. El soda — sco nus vagn udieu trànter igls fundaturs da l'Uniun rumàntscha da Schons». Agl cudesch da protocols da la «Renania» â'l scret «Notizias ord il moviment pil romontsch en Schons». Qua scrivel, ca la lavur fatga pigl dr. Decurtins vegi

mano els (Steafan Loringett a Giachen Conrad) tier l'amparada: «Mo tgei gida quei tut, sche il miez d'exprimer igl agen patertgar mava a murir, nos car vegl romontsch. Quei astgava buca daventar.» Els ân lura fatg cunzegl cun egn peer oters, ân ampresa lingia cun ils landamas Giachen Gondini Fravi ad Abraham Conrad. 1914 salva igl Tumasch Dolf egn referat sur igl tema «Igl lungatg rumantsch a sia literatura». Poc ple tard clomin anzemen 50 parsunas giu Ziràn. Tut e sen bun veia — an que mument, ca la gueara mundiala rumpa or. Igl initiants ston curer sen igls cunfegns da la patria a meter an zalf lur plàns. Bunameing tres ons ple tard vean «l'Uniùn rumantscha da Schons» finalmeing fundada. Igl surmester secundar da Ziràn, ca veva tocen qua presidio la cumissiùn preparatorica, davainta gl'amprem parsura. Egn premuro parsura! Suainter ca «l'Uniùn da Schons» a la

«Renania» ân sa unieu (1921) davaintel actuar. «Ils Sursilvans ed ils da Schons ein veramein dalla reforma enneu stai uni era concernend il lungatg da scartira. Perque prendan els contact e sepersuadan da lunga, ch'els ston seunir, sch'els vulan contonscher zatgei», ligiainsa agl sieus cudesch da protocol.

Betga me la Renania pretenda igl bûns survetschs digl verso surmester. Blearas otras uniùns a cumissiùns spetgan sen la si'bùna lavur. Igl Gion Duno Simeon — egn fidevel amitg digl surmester Dolf — raschèna da quellas fadeias. Els fagevan part da quels zercels, ca preparavan l'ediziùn da cudeschs da tgànt. Simeon caracterisescha fetg bagn: «El saveva s'adattar a meinis bagnponderos. Ma da l'otra vart erel agl cass da defender la sia persvasiun passionadamaintg. An tals muments samanifestava la part dinamica e drammatica dalla sia personalitad, ena dinamica tg'ins na vess betg spitgiau da chel om schiglio schi chiet. Ma pir mengia, el saveva esser vulcan; sia veta interna era enorm retga; ma la buca dava no igls sies scazis angal a carstgans eligias.»

Bagnvagnieu an stiva

Par schinar lainsa ànc egn tgit an la si'stiva. Cur ca nus rivavan — segi ora Tamegn near se Maton — scha purschevel igl sieus «Bagnvagnieu an stiva! Sea giou.» Cun plascher raschunavel alura da la si'scola, mo ear digl sieus Munsulegl. Mintgatànt sunavel anzatge segl clacazegn near cun la geia — forse egna melodeia c'era gest an lavur. Mo cun egn'eda earan an problems politics near magari teologics. El safatschantava propi cun tut las amparadas a tameva betgadad ir sulet la si'veia. El leva easser ad eara independents agl sieus patartgear. Mo da l'otra vart santeval igl duer da survir ear agli si'baselgia. Mintga dumengia sunavel l'orgla — a veva egna bùna udida pigls priedis purschis, egn'ureglia critica.

Tgirar la si'ierta

Agl calender Per mintga gi scriva igl Steafan Michael: «Nus vagn gest passanto Nadal a Daniev. — Tier nignas ocassiùns igl antier on vean canto an nossas vischnàncas tànt sco da quellas feastas — segi

quegl an famiglia, an scola, an baselgia near tier nus da Schons ear d'on vigl sen igls plaz an vischnànca. — A par tut quellas caschùns nus â Tumasch Dolf regalo canzùns, ca sodan an teara rumàntscha renana tier quellas feastas, canzùns peia, c'en daventadas possess da noss pievel.» — Igl nus fa egn grànd plascher, c'igl cor maschado d'Andeer tigna olt la mimorgia digl sieus dirigent surmester Tumasch Dolf a c'el tgànta adigna las sis'canzùns. Cun caschùn da nozas a divertimaints savainsa adigna saparsuader, ca las canzùns digl Tumasch egn betga amblidadas. Ellas vignan cantadas, ellas en possess digl noss pievel .

Ear igls cantadurs da la Muntogna sura cultiveschan las canzùns da lur fidevel vaschegn. Duna Mengia Juon-Dolf, la feglia digl componist, diregia blears ons que cor, c'ancanuscha oz ànc la si'leztga, da star aint par la cultura rumàntscha a far frunt a tut las influenztgas eastras a malsànas. Tgi savess interpretar ple bagn las canzùns digl surmester Tumasch ca la si'feglia? Nus vagn sprànza, c'ella setgi manar igl sieus pievelet ear tras que tains, c'e betga gest favorevel par la tgira culturala ad igls bagn da l'olma. Pearda egn pievel canzùn a lungatg da la mama, scha peardel ear la si'olma.